

Deliberationes tudományos folyóirat

17. évfolyam 2. szám 2024/2, 103–115. oldal

Kézirat beérkezése: 2024. november 22.

Kézirat befogadása: 2024. november 28.

DOI: 10.54230/Delib.2024.2.103

Deliberationes Scientific Journal

Vol.17; Ed.No. 2/2024, pages: 103–115

Paper submitted: 22nd November 2024

Paper accepted: 28th November 2024

DOI: 10.54230/Delib.2024.2.103

ELME IMRE MAGYAR NÉPÉNEKGYŰJTEMÉNYE

Miklós Réka

Gál Ferenc Egyetem, „Bálint Sándor” Vallási Kultúra Kutatócsoport,

Kunstuniversität Graz

Absztrakt

2020 decemberében, az Újvidék melletti Temerinben, a Szent Rozália plébánia-templomban teljesen véletlenül bukkantam rá Elme Imre néhai zentai segédkantór, későbbi temerini főkantór ötkötetes kántorkönyv gyűjteményére. Az 1870-ben és 1872-ben rögzített katolikus népénektár feltehetőleg a II. Vatikáni zsinat rendelkezései óta, használaton kívül, elfeledve hevert a hulladékban, a régi orgonapad belsejében. A kántorkönyvekben dokumentált repertoár főleg magyar, kisebb részt német nyelvű népénekek gyűjteménye, mely kiterjed az egész egyházi évre. A gyűjtemény terézianus-jozefinista és későjozefinista énekeket tartalmaz. Elme kántorkönyvei értékes, hiánypótló egyházzenei dokumentumok ebből a korszakból, melyek új himnológiai kutatások kiindulópontjai is egyben.

Kulcsszavak: Elme Imre, kántorkönyv, Temerin, Zenta, későjozefinista énekrepertoár

**IMRE ELME'S HUNGARIAN CANTOR'S BOOK
COLLECTION**

Réka Miklós

Gál Ferenc University, „Bálint Sándor”

Research Group for the Study of Religious Culture,

University of Music and Performing Arts Graz

Abstract

In December 2020, I came across the five-volume cantor book collection of the late Imre Elme—formerly assistant cantor in Senta and later chief cantor in Temerin—

by chance in the parish church of Saint Rosalia in Temerin, near Novi Sad (today Serbia). This Catholic hymn collection, recorded in 1870 and 1872, had apparently lain forgotten and unused since the decrees of the Second Vatican Council, discarded in the interior of an old organ bench. The cantor books contain a repertoire consisting primarily of Hungarian-language vernacular church hymns, with a smaller selection of German hymns, encompassing the entire liturgical year. The collection includes hymns from both the Theresian-Josephinist and late Josephinist periods. Elme's cantor books are valuable and rare documents of church music from this era, and they also provide a starting point for new hymnological research.

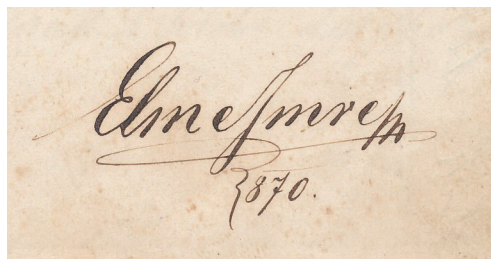
Keywords: Imre Elme, cantor's book, Senta, Temerin, late Josephine hymns

Érdekes kapcsolódások fedezhetők fel a Délvidék késői telepés történelme és a jelen között: a kántor/kántortanító által képviselt értékeknek már napjainkban, a 21. század egyházi krízishelyzetének távlatából is felismerhetők nemcsak egyházzenei, hanem pasztorális vonatkozásai is. Kiváló egyházzenei kordokumentumok tanúskodnak erről: írásomban egy Temerinből előkerült, 19. századi népénektárat fogok bemutatni. E többkötetes gyűjtemény, mely csupán néhány éve, véletlenszerűen bukkant fel, a napjainkban még keveset kutatott kéziratok kántorkönyvek csoportjához tartozik.

ELME IMRE (1847–1914), A NÉPÉNEKTÁR ÍRNOKA

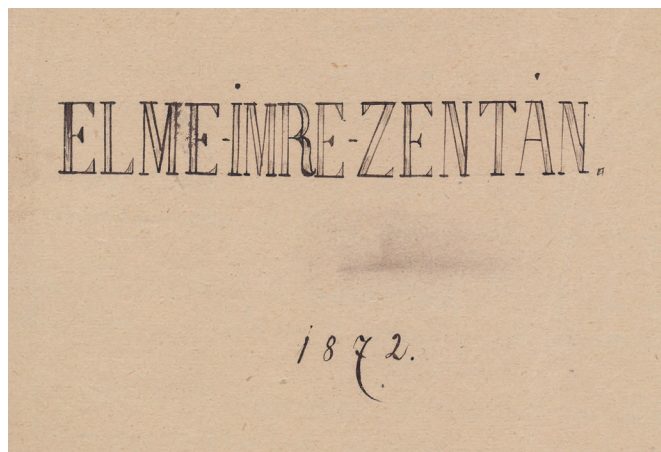
Az ötkötetes népénektár a temerini Szent Rozália Plébánia irattárának tulajdonában van. A gyűjtemény írnoka valószínűleg részben szerzője alulírott Elme Imre kántor. Az első, kisebb formátumú füzet elején csak az 1870-es évszám szerepel, keletkezési hely nélkül (1. kép). További négy nagy füzetben megtaláljuk a belső címlapokon az 1872-es évszámot, valamint Zentát, mint keletkezési helyet (2. kép).

Elme Imréről a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye Történeti Sematizmusában (1777–1923) nem maradt fent adat. Ugyanitt viszont 1856-ban megemlíti Temerinben Elme László tanítót,¹ ő volt Imre apja. A kántorkönyvek írnoka tehát a temerini Elme László kántortanító fia. Bár a sematizmusban nem szerepel, az eddigi kutatások nyomán sikerült néhány adattal gazdagodnunk. Elme Imre Temerinben született 1847-ben, ugyanitt hunyt el 1914-ben. Zentára valamikor az 1870-es évek

1. kép: Elme Imre aláírása az evangéliumi énekeket tartalmazó kötet belső címlapján. Forrás: Elme-1870. Temerin, Szent Rozália Plébániai irattár

¹ https://library.hungaricana.hu/hu/view/KalocsaiFoegyhazmegyeiGyujtemenyekKiadvanyai_03_20/02/?pg=403&layout=s&query=Elme, utolsó letöltés: 2024.11.22.

2. kép: Elme Imre zentai népénektára, keltezés a negyedik kötet belső címlapján. Forrás: Elme-1872-D. Temerin, Szent Rozália Plébániai irattár

rában végül nem szerepel a neve, kalocsai gimnáziumi tanulmányai minden bizonyossal meghatározták életpályájának alakulását.

AZ 1870-ES, EVANGÉLIUMI ÉNEKEKET TARTALMAZÓ KÖTET

Kántorkönyvei közül már az első kötetben megfigyelhető írás egy kiforrott, igényes, tanult emberre utal: Elme Imre ekkor 23 éves. A kis formátumú, 1870-es keltezésű füzetben csak három kottázott énekpélda található: e kivételtől eltekintve a forrás a szöveges énekeskönyvek csoportjába tartozik. Ha a könyv Temerinben volt használatban, az írnoknak feltehetőleg elég volt csak az énekszövegeket rögzítenie. Édesapja, Elme László kántortanító mellett kiskorától kezdve figyelemmel kísérhette a temerini szertartások, népi ájtatosságok mind énekes, mind liturgikus részeit.

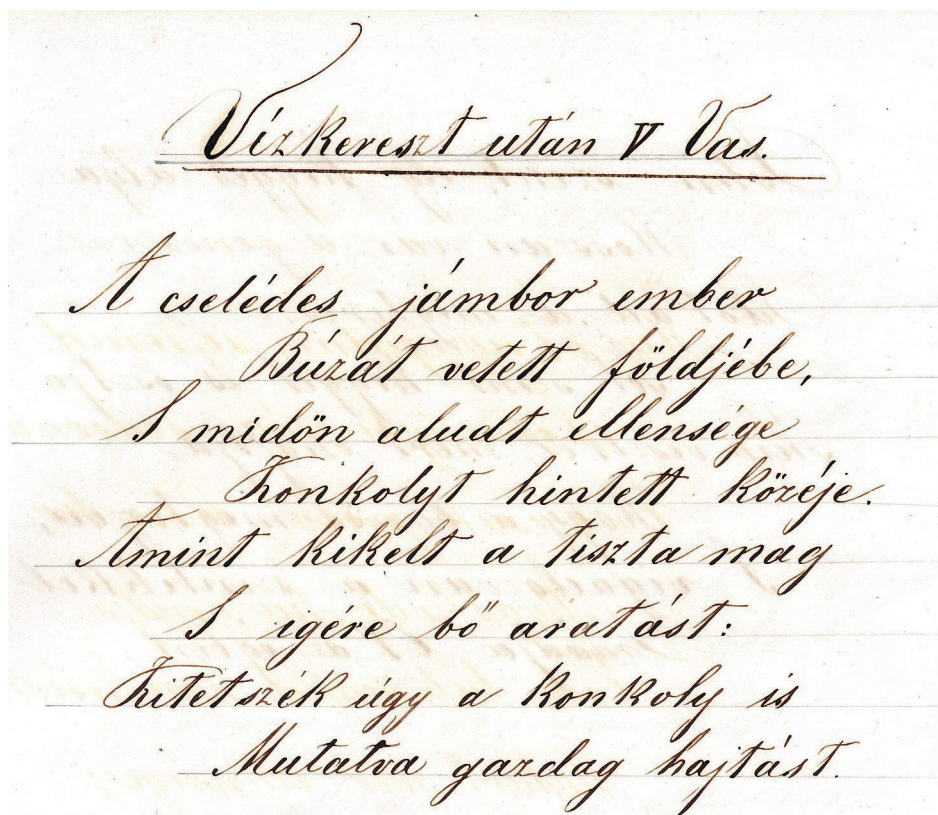
A forrás tartalmi szempontból vasárnapi evangéliumi énekek gyűjteménye: 50 magyar nyelvű, későjozefinista népéneket tartalmaz, melyek közül mindegyik az év vasárnapjainak evangéliumához kapcsolódik (3. kép). Bár II. József a miseliturgiákra az ún. népnyelvű norma-miseénekeket írta elő, a vásár- és ünnepnapok délutáni istentiszteleteire, a litániákra és más, misén kívüli ájtatosságokra szintén biztosítani szándékozta a népnyelvű repertoárt.⁴ A kántortanító énekeivel egyfajta katekétikai hidat képzett a katolikus felvilágosodás teológiai tartalma és a népi kultúra között.

2 A segédkantorságot nem vezették az adókönyvek. Tari 2022: 156.

3 Jutalom-kiosztás 1861: [11.].

4 Az egyházzenei rendeletek közül külön megemlíti az 1783. február 25-én kelt írást (AVA 37 Gen A – 1783 532/4/1783), melynek teljes szövegét Hollerweger függelékként közli. Hollerweger 1976: 552–554. A normaének kötöttségei II. József 1790-es halálát követően érezhetően lazultak valamelyest, például nyomokban beindult az új énekek szerzési folyamata. Hollerweger 1976: 312.

elején érkezhetett, itt a Szent István templomban és plébánián szolgált, valószínűleg segédkantorként.² A Kalocsai Jezsuita Gimnázium 1861. júl. 31-én kelt jutalomkiosztó értesítőjében ott van Elme Imre az I. osztályos diákok között: tanulmányi előmenetele szerint, ha nem is kitűnő tanulónak számít, de nagyon jó minősítéssel, 38. helyen végzett az 55-ös létszámú (!) osztályban.³ Bár az érseki tanítóképző 1857–1913 között diplomát szerzett növendékeinek so-

3. kép: Verses népének Vízkereszt utáni V. vasárnapra,
 a Mt 13,24b–30 evangéliumi perikópa alapján.

Forrás: Elme-1870, 25. old. Temerin, Szent Rozália Plébániai irattár

Külön megemlíteném Elme Imre 1870-es könyvében a kántorböjtközhöz⁵ közel álló vasárnapokhoz társított énekeket, hiszen a korszellem pasztorális törekvéseinek tükrében, a kántori repertoár és előadásmód nem csak a jozefinizmusban, hanem annak késői, akár 20. századi továbbélésében, elsősorban a népi vallásossággal karöltve jutott leginkább kifejezésre. Elme Imre kántor magyar népénekeivel a latinul nem tudó híveknek szorgalmazta a gyónáshoz-áldozáshoz való járulást, továbbá a népénekek stílusába és szerkezetébe ágyazva, egészen konkrét evangéliumi részekhez csatolt strófákkal buzdította a híveket további jó cselekedetekre (103. old.), engedelmességre

⁵ A magyar elnevezés a „quattuor temporum” kifejezés hangzását és nem jelentését vette alapul. Bár a magyar terminus eszerint hamis (négy idő vagy időszak helyett: kántor-böjt), az évszakonkénti bűnbánati napokra a böjti jelleg folytán a szakirodalomban mégis ez a kifejezés terjedt el, mi is ezt használjuk. A négy évszak jobbára változó ünnepek köre csoportosult, szerdától szombatig tartott, a következőképpen: télen Advent harmadik vasárnapja után; tavasszal Nagyböjt első vasárnapja után; nyáron a Pünkösöd utáni 3. vasárnap után; ősszel a Szent Kereszt-ünnep (szept. 14.) után (szerz. megj.).

(15. old.), keresztény példamutatásra (családfőként, szülőként is: 26., 65. old.), Istenbe helyezett remény megtartására (89., 139. old.), a bűn kerülésére (6., 27. old.), sőt még a keresztény vértanúságra (77., 78. old.) is.⁶

A NÉGYKÖTETES ZENTAI ÉNEKTÁR (1872)

A már említett, 1870-es keltezésű kötet egy másik csoporttal együtt csupán néhány éve, teljesen váratlanul került elő. A másik csoport: négy 1872-es, zentai keltezésű kottás kántorkönyv, utóbbiak egy ciklust alkotnak. Az el- vagy otffelejtt, zentai kántori segédletre Temerinben, a Szent Rozália templom régi orgonapadjában leltem rá. Meglepett a kötetekben található zentai keltezés, hiszen kevés volt annak a valószínűsége, hogy Zentáról előkerülhet még valaha katolikus egyházi kottás forrás. 1911-ben Zenta főterén hatalmas tűz pusztított, mely áterjedt a városházáról a plébánia-templomra. Néhány festmény, szobor, valamint az orgona egyes részeinek kivételével minden a tűz martalékává vált; a már akkor rossz állapotban levő templom kupolája beomlott,⁷ ezt követően értelemszerűen nem lehetett kimenteni már semmit. Mégis milyen módon menekülhetett meg ez a kántorkönyvciklus és hogyan került Zentáról Temerinbe? Mikor és hogyan került az írnoka Zentára?

A kérdéseinkre a választ az 1872-es év történéseiben kell keresnünk; egyúttal ez a népénektár keltezési éve is. Egyelőre nem ismert, hogy kalocsai tanulmányai után Elme Imre hol működött, merre járt, valamint, hogy pontosan mikor érkezett Zentára; de az biztos, hogy itt járt: 1872 őszén Zentán a feltehetően segédkantor Elme Imre feleségül vette Miklósvári Jenő főkantor lányát, ezt követően a fiatal pár Temerinbe költözött.⁸ Ha Elme 1872-ben nem vitte volna magával a kántorfüzeteit, minden bizonnyal megsemmisültek volna az 1911-es zentai tűzben. A kántorkönyvciklus felbukkanása mind térségünkben, mind településünk történetében nagy jelentőséggel bír: értékes és ugyanakkor eddig ismert egyetlen teljes használati egyházzenei forrásunk ebből az időszakból.

A négy füzetnyi énekanyag feltárása, elemzése – egy leendő forráskiadás előtt – külön tanulmányokban már elkezdődött.⁹ Repertoárját tekintve sokszínű a kántorkönyvciklus: a teréziánus-jozefinista normaénekekből kiindulva, a későjozefinista énekek stiláris jegyein át a magyarnótás dallamszerkezetekig sok minden megtalálható itt. A jobb átláthatóságért jelzetekkel és új oldalszámozással láttam el a köteteket.

⁶ Tanulmányként elérhető a kántorkönyv szövegkiadása, valamint a korban használatos misekönyv perikópa szövegeivel való összehasonlítása. Miklós 2022: 47–147.

⁷ Valkay 2007: 51–52.

⁸ A házasságkötők anyakönyvébe Elme Imre temerini születésű lakosként, foglalkozása szerint katonaként és kántorként van bevezetve, valamint a zentai plébánia lakcímén szerepel. Tari 2022: 157.

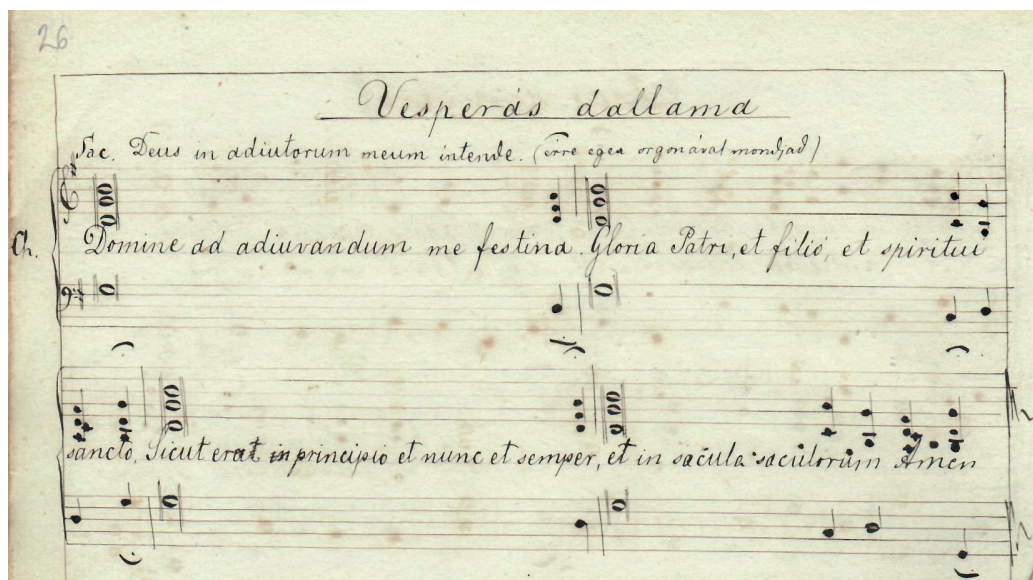
⁹ Miklós 2022, 2024.

I. füzet (*Elme-1872-A*): szentségimádás-énekek; miseénekek; offertorium búcsú napjára; miseének akármely szükségben; ima az igaz hitben való megmaradásért; kismisére; bűnbánó ének; szentek ünnepeire; énekek az Oltáriszentségről; kimenetelre; esőért; gyász miseénekek; betegekért; élőért; házasulandókért; új házasokért; orgona preludiumok (későbbi írnokok betoldásai)

II. füzet (*Elme-1872-B*, hiányzik a fedele): hajnali miseénekek; karácsonyi miseének; karácsonyi énekek; az év utolsó estéjére; újévi énekek; vízkeresztre; nagybőjti énekek; nagycsütörtökre; nagypéntekre; húsvéti énekek; áldozó csütörtökre; pünkösdi énekek; Szentháromság vasárnapján; úrnapra

III. füzet (*Elme-1872-C*, belső fedélén a templomban szolgáló kántorok listája): időszaki Mária-antifónák; Újhold vasárnapjára; Te Deum; papi gyűléskor; lamentatiók után; himnus; nép hymnus; szárazság idejére; háború idején; dőghalál idején; Jézus szt. szivéről; vesperás dallama; himnus; Minden szentek napján; az évben előforduló napokra (újév); Szt. Anna; Szózat; Szent Balázs püspök; Főpásztor fogadására; Gyertyaszentelő Boldogasszony; Mindenszentek napjára; Nagyhéten az oltár lefosztása alatt; Hétfájdalmú Szűzről; német miseénekek (*Hier liegt vor deiner Majestät* stb.); német Mária-énekek; német énekek az Oltáriszentségről; német gyászmiseénekek; Ehe Lied; prédikáció előtt;

IV. füzet (*Elme-1872-D*): Mária-énekek

4. kép: Vesperás segédlet, részlet. Forrás: *Elme-1872-C*, 26. old.
Temerin, Szent Rozália Plébániai irattár

A négy füzetből álló kántorkönyv-ciklus – elenyésző számú utólagos bejegyzéstől eltekintve – egy kézírás munkája. Elme Imre legyezte le latin kurzívrírással a túlnyomórészt magyar és kis számban latin szövegű éneket (**4. kép**); német kurzív írással a német énekszövegeket; valamint a teljes kottás anyagot: az énekdallamokhoz rendszert orgonakíséretet társított.

Az 1872-es keltezésű, négykötetes kántorkönyv egy évszázad mindennapi gyakorlatának nyomait viseli magán. A vesperás könyvtől nemcsak nagyobb formátuma különbözteti meg, hanem az intenzív használat: számos lap elpiszkolódott, elrongyolódott, főleg az *Elme-1872-A* kötetben, ahol az eredeti fűzések és az utólag beragasztott pótlékek, pótlapok kilazultak, gyakran szétestek. Egy leendő digitalizálás előtt ajánlott mind a négy kötetnek a restaurálása. A népénektárat még sokáig használhatták Temerinben az Elme Imre utáni kántorok, legalábbis a II. vatikáni zsinat reformjáig. A harmadik, *Elme-1872-C* jelzetű kötet első fedelének belső oldalán található egy lista, amely a templomban működő kántorok neveit és működési idejüket dokumentálja a kezdetektől hozzátételekkel 1965-ig:

Norek N – 1846-ig (vagy Kovács László)
 Elme László 1846–1872, meghalt 1891
 Elme Imre 1872–1915¹⁰, 1914.II.2. ill. 1914.XII.15-ig
 Léh Fülöp 1915–1919.VIII.31. háború alatt¹¹
 Bakos György 1919–1926.VII.25.¹²
 Léh Fülöp 1926–1927.XI.30.
 Ellinger Károly 1927.XII.24.–1934.VIII.31.
 Léh és Varga 1934.IX.1.–1934.XII.31.
 Varga Imre 1935. I.1.–1965.IV.15.
 Piri Árpád 1965.IV.15.–

A kántori lista alátámasztja a rendelkezésünkre álló levéltári adatokat; ezekkel kiegészülve már pontosabb képet kaphatunk Temerin egykori hitéletéről, etnikumainak katolikus egyházzenejéről. Bár a kalocsai sematizmusban nem található információ Elme Imréről és működéséről, korábban utaltam rá, hogy édesapja, Elme László 1856-os évszámmal tanítóként be van jegyezve Temerinbe.¹³ Fentebbieket összevetve kézenfekvő, hogy Elme László után fia, Elme Imre folytassa a kántorságot/tanítósgot; utóbbi családjával 1872-től egészen 1914-ben bekövetkezett haláláig Temerin-

10 Az ötös át van javítva, itt eredetileg 1913 szerepel. A kántori listát visszamenőleg Bakos György kezdte el bevezetni. Elme Imre 1914. decemberében halt meg; Bakos valószínűleg nem volt biztos a pontos dátumban, hogy mikor is hagyta abba Elme a kántorkodást (szerz. megj.).

11 Léh Fülöp a kalocsai sematizmus szerint Temerinben volt népiskolai tanító 1891–1919 között. Lakatos: 2002, 409.

12 Bakos Györgyöt 1914-ben Temerinben népiskolai tanítóként említik. Uo., 409.

13 Elme Lászlót alsósintű népiskolai tanítóként jegyzik. 1856-ban a temerini iskolába 269 tanuló járt. Uo., 409.

5. kép: A Vater deine Kinder treten kezdetű német miseének dallamváltozata.

Forrás: Elme-1872-C, 60. old. Temerin, Szent Rozália Plébániai irattár

ben élt. Elme Imre a négykötetes állomány nagyrészét Zentán, feltehetően egy-két év alatt rögzítette. Az énekeket úgy vezette be, hogy az énekcsoportok között helyet hagyott az utólagos bővítéseknek. Ilyen módon észrevétlenül „belopóztak” a füzetekbe a Temerinbe szánt énekek is: míg a német nyelvű repertoár nyilvánvalóan temerini használatra készült (5. kép), a magyar énekeknél már elég nagy fejtörést okoz, ha szét szeretnénk választani a zentai énekeket a temeriniéktől. A német repertoárral egyszerű dolgunk van: egyrészt Zentán nem volt német nyelvű gyülekezet; másrészt a német-, zömében miseénekeket Elme tömbösített formában vezette be a kántorkönyvébe. A Temerinben használatos magyar énekek korpuszát bajosan lehetne leválasztani a zentairól, figyelembe véve, hogy a standard, eredetileg német miseénekek magyar nyelvű változatait mindkét helyen – a monarchiára jellemző gyakorlat szerint – sűrűn énekelték (6. kép). Természetszerűleg van néhány jól beazonosítható, helyi

6. kép: A közismert Áldozattal járul Hozzád kezdetű, magyar miseének-változat.

Forrás: Elme-1872-A, 18. old. Temerin, Szent Rozália Plébániai irattár

7. kép: A Választott angyalunk kezdetű ének, templombúcsúra.

Forrás: Elme 1872-C, 13. old. Temerin, Szent Rozália Plébániai irattár

jelentőségű darab is, mint pl. Elme templombúcsús éneke Szent Rozália tiszteletére (7. kép). Köztudott, hogy Zentán az akkori plébániatemplomnak Szent István Király volt a patrocíniuma, ezzel szemben Temerinben a templomot Szent Rozália tiszteletére szentelték fel. Tehát a *Választott angyalunk* kezdetű éneknek nyilvánvalóan a tematikus besorolása a mérvadó, mintsem az ének helye a harmadik kötet 13. oldalán. Bár a véletlenszerűen beiktatott énekek esete kétségtől egyike a nehezítő körülményeknek.

ELME IMRE NÉPÉNEKTÁRÁNAK TÖRTÉNETI HÁTTERE ÉS JELENTŐSÉGE

Elme Imre kántorkönyvei olyan egyházzenei kordokumentumok, melyek más, írott és nyomtatott forrásokhoz hasonlóan, az illető korban használatos katolikus egyházzenei repertoárba adnak betekintést. Fontos kihangsúlyoznunk, hogy az egyházzenei kordokumentumok a liturgikus-zenei eseményeknek csak egy-egy részét képesek – mintegy mozaikszerűen – visszaadni. Az elhangzott énekrepertoár, bár az 1770-es évektől kezdődően Mária-Teréziához, majd főként II. Józsefhez köthető dokumentációk, később II. Lipót (1790–92) és I. Ferenc (1792–1820) egyházzenei rendeleteinek alapján¹⁴ mintegy elméletileg szabályozottnak volt mondható, nemcsak regionálisan mutatott különbségeket az előírtakhoz képest, hanem a helyi viszonyok, szokások és a papi irányítás függvényében gyakran tért el a központi normától.¹⁵ Ugyanakkor egy hosszan tartó folyamatról van szó: a népénektár repertoárja mintegy száz év alatt, a jozefinizmusban és a későjozefinizmusban, különböző kölcsönhatások és más ténye

¹⁴ 1782 szeptemberétől indul a levelezés az udvari kamara és II. József császár között, az utolsó levél már 1795 januárjából származik. A teljes dokumentációt ld. Hollerweger 1976: 545–561.

¹⁵ Központi norma alatt értendő a császári szabályozás fennhatósága, a pápai ellenében. Mivel Zenta a Tiszai koronakerület része volt, az uralkodói egyházi rendeletek a vidék újratelepítésekor nagyobb hangsúlyt kaphattak. A szerény plébániai kezdetek azonban aligha kedvezhettek a magasabb szintű egyházzene művelésének. Vö. Volkmann 2010: 246; Gyetvai 1992: 374–375.

zők nyomán folyamatosan bővült, kopott vagy lazult, vagy éppen szilárdult – egyszóval formálódott.

Fentebbiek figyelembevételével nyilvánvaló Elme Imre néhány éve előkerült énektárának a hiánypótló értéke: az összesen öt kötet mindegyike az írnok magas szintű szakmai színvonaláról, kántori rátermettségéről tanúskodik. A fő korpusz viszonylag rövid idő alatt keletkezett, ráadásul lefedi az egész egyházi évet, mely nem csak a mise zenei-liturgikus anyagára, hanem a nép misén kívüli ájtatosságaira is kiterjed. A német nyelvű repertoár beillesztése temerini használatra utal, ugyanakkor Elme Imre jártasságát dicséri mindkét nyelvben. Mindez kiegészül a liturgikus latin szövegek ismeretével. Elme Imre szellemi örökségének feltárása elősegíti a 19. század második feléből származó katolikus kéziratos forrástípusoknak az alaposabb megismerését, az énektárak felépítésével, repertoárjával kapcsolatos kérdéseket új keretbe helyezi. Nem vitathatjuk el a nyomtatott kottás könyveknek, mint általános kántori segédanyagnak a fontosságát ebből az időből, de a mindennapi használat folytán, különösen a helyi szokások, variánsok dokumentálásában a kéziratos állomány meglátásom szerint többletjelentőséggel bír a nyomtatotthoz képest. Egyrészt: az Elme Imrééhez hasonló terjedelmű népénektárban nagyobb gyakorisággal fordulnak elő olyan énekek, amelyek ténylegesen meg is szólaltak a liturgikus alkalmakon. Másrészt: a kéziratos kántorkönyvekben rendszerint árulkodó részletek találhatók, melyek nem csak az írnok képzettségéről, rátermettségéről, hanem az írás folyamatáról, a kántor mindennapjairól, a szakma kihívásairól, az adott kor és társadalom hitéletéről is mesélnek. A kéziratos források egyházzenei kordokumentumok is egyben: kultúrtörténeti, művelődéstörténeti, pedagógiatörténeti „albumokként” olyan retrospektív elemzéseket tesznek lehetővé, melyek által közelebb kerülhet hozzánk egy adott kor, földrajzi terület, etnikum, felekezet és ezeknek (mikro)társadalma. Elme népénektára magán hordozza egy speciális repertoár mindennapi használatának jegyeit. Az írnok, Elme Imre egyidejűleg gyakorló egyházzenesz (kántor) volt; ő, illetve mindenkori utóda volt az első számú összekötő kapocs a hivatalos liturgia és a nép között, mintegy száz (!) éven keresztül. A katolikus népi katekézis korában – melyet a kora újkori felvilágosodástól számítunk, és melynek utóélete hosszan, egészen napjainkig elnyúlik, túlmutatva a II. Vatikáni zsinaton – a teológiai tartalmakat a nép felé nem annyira a liturgián latinul celebráló papnak, hanem a mindenkori kántornak kellett hitelesen közvetítenie. Miközben a pap mondta a latin miseszövegeket, a kántor – a nép énekevezére – az oltárnál zajló cselekményt anyanyelvű egyházi énekek által tolmácsolta a nép felé. Ezek jól érthető, strófikus szerkezetű, műfajilag legközelebb a himnuszhoz álló énekek voltak. Az énekevezér célja egyrészt az volt, hogy a nép ezeket az énekeket minél hamarabb elsajátíthassa s így jobban követhesse a szent cselekményeket; másrészt a nép, miközben áhitattal énekelt, önkéntelenül jobban tudott figyelni arra, hogy a mise alatt lehetőleg fegyelmezett maradjon, s ne zavarja egyetlen viselkedéssel a szent cselekményt. Ahogy Joseph Mohr írja, a népéneknek, mint általában az egy-

házzeneinek, kettős küldetése van: egyrészt Isten még nagyobb dicsőségére, másrészt a keresztény nép épülésére szolgál.¹⁶

Elme Imre egyaránt szolgált magyar és német ajkú gyülekezetben. Különösen magyar népénektárában érhető tetten az a stiláris sokszínűség, mely a különböző kölcsönhatások és keveredések nyomán a 19. század utolsó harmadában vidékünkön a katolikus népéneket jellemzi.

Vajon hogyan viszonyulhatott Elme Imre, az elmagyarosodott, eredetileg Tolna vármegyéből származó döbröközi Elm család sarja a térség magyar nyelvű repertóriumához? Talán nem meglepő a feltételezés, hogy nem sokat gondolkodhatott – hozánk hasonló módon – a népénektár nyelvi és stiláris sokszínűségén. A monarchia többnyelvű társadalmában a kántornak szüksége volt gyors és hatékony alkalmazkodóképességére a mindennapi helyzetekben, ezt fejlesztette ki az évek folyamán. Nyilvánvalóan előnyben részesíthette azokat az énekeket, melyekre a gyülekezet igényt tartott, ahol ő szolgált. Ezeket egészíthette ki saját énekeivel, ilyenformán a közösség ízlését is formálta egyben. Elme Imre először édesapja mellett ismerkedett meg a népénekek gyakorlatával. Kalocsai tanulmányait követően életútja nem ismert. 1872-ben Zentán, Miklósvári Jenő főkántornál találjuk segédkántorként: tulajdonképpen a leendő apósánál lakott, az év októberében házasságot is kötött Miklósvári Máriával, ezután pedig Temerinbe költöztek. Elme valószínű sokat tanult azalatt az egy-két (?) év alatt Zentán, ahol nem volt német nyelvű gyülekezet. A kántorkönyveket úgy írta, hogy a különböző fejezetek között bővítési lehetőséget hagyott. Így kerülhettek be később a német nyelvű énekek a népénektárba, mivel Temerinben akkor még jelentős számú katolikus németiség élt.¹⁷ A kántorkönyvet Elme Imre után is sokáig használhatták, legalábbis Bakos György idején, aki 1926-ig volt Temerinben kántor. Bakos egy helytörténész igényességével, szorgalmasan jegyzetelgetett Elme kottás füzetéibe, ő kezdte el vezetni a kántori kronológiát is. Temerini dallamvariánsokat iktatott be Elme kottáiba, ezenkívül fontos, nem csak zenei vonatkozású információkat hagyott az utókorra.¹⁸

A kéziratos kántorkönyvek – túlmutatva zenei-liturgikus hatáskörükön – hasonló jelentőséggel bírnak, mint az énekeskönyvek és az imakönyvek: betekintést nyújtanak tulajdonosuk vagy tulajdonosaik ünnep- és mindennapjaiba. Nem ritkán olyan

16 „Der Volksgesang beim Gottesdienste hat wie Kirchenmusik überhaupt einen doppelten Zweck: erstens die Verherrlichung Gottes, sodann die Erbauung des christlichen Volkes.” Mohr 1891: 1.

17 Elme Imre 1892 és 1894 között többször feladott hirdetéseket a Néptanítók Lapjában, mindannyiszor német nyelvtudással rendelkező segédkántort keresett: „Temerin nagyközségben (Bács vm.) egy képzett r. k. segédkántort keresek. Évi fizetés 300 frt és 100 frt. mellékes. Keveset németül kell tudni.” *Néptanítók Lapja* 1892. 25 (81) október 8. 759; „Segédkántort keresek. Megkívántatik: jó orgonálás, tiszta, kellemes hang, magyar-német nyelv tudása. Fizetése 300 frt, mellékese 100 frton felül. Elme Imre, róm. kath. kántor, Temerin (Bács vm.)”. *Néptanítók Lapja* 1894. 27 (8) január 27. 72; „Temerinbe (Bácska) egy segédkántort keresek, ki a mesterségét jól érti és németül is tud. Évi fizetése 800 korona.” *Néptanítók Lapja* 1894. 27 (92) november 17. 871.

18 „1913 július 2-án Léh Fülöp télikabátban ment Újvidékre”. Bakos György ceruzával beírt megjegyzése az Elme-1872-C kötet 4. oldalán.

árulkodó jeleket hagynak az utókorra, melyek alapján visszatekinthetünk egy letűnt periódus szakmai világára és az azzal kölcsönhatásban levő, mozgásban levő és mozgató társadalom folyamataira.

Kapcsolattartó szerző:

Miklós Réka
Gál Ferenc Egyetem
6720 Szeged
Dóm tér 6.
miklos.reka@gfe.hu

Corresponding author:

Réka Miklós
Gál Ferenc University
Dóm square 6.
6720 Szeged, Hungary
miklos.reka@gfe.hu

Reference: Miklós, R. (2024). Elme Imre magyar népénekgyűjteménye. *Deliberationes*, 17(2), 103–115.

IRODALOM:

- Gyetvai, P. (1992). *A Tiszai korona-kerület telepítéstörténete I.* Kalocsai Múzeumbáratok Köre.
- Hollerweger, H. (1976). *Die Reform des Gottesdienstes zur Zeit des Josephinismus in Österreich.* Friedrich Pustet Verlag. (=Studien zur Pastoralliturgie 1).
- Lakatos, A. (Ed.). (2002). *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye Történeti Sematizmusa (1777–1923).* Kalocsa, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. (=A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 3).
https://library.hungaricana.hu/hu/view/KalocsaiFoegyhaziGyujtemenyekKiadvanyai_03_2002/?pg=403&layout=s&query=Elme
- Miklós, R. (2022). Egy letűnt egyházzenei gyakorlat kordokumentuma: Elme Imre vasárnapi evangéliumi énekeket tartalmazó kántorkönyve 1870-ből. In R. Miklós (Ed.), „Méltón áldjam nevedet”. (pp. 47–147). (=Délvidéki Himnológiai Füzetek 3).
- Miklós, R. (2024). Das Kantorenbuch des Sentaer Kantors Imre Elme von 1872. Rezeptionsgeschichte und Mehrsprachigkeit. In R. Miklós, & I. Behrendt (Eds.), „*Lætambundus Francisco decantet chorus alleluia*”. (pp. 409–425). (=Délvidéki Himnológiai Füzetek 4).
- Mohr, J. (1891). *Die Pflege des Volksgesanges in der Kirche.* 4. kiad. Regensburg, k. n.
- N. N. (1861). *A Jézus-Társasága Kalocsai Gymnasiumában ünnepélyes Jutalom-kiosztás 1861-diki július 31-kén.* Malatin és Holmeyer Könyvnyomdája.
- Tari, L. (2022). Adalékok Elme Imre kántor életrajzához. In R. Miklós (Ed.), „Méltón áldjam nevedet” (pp. 149–162). (=Délvidéki Himnológiai Füzetek 3).
- Valkay, Z. (2007). *Zenta építészete.* 2. kiad. Forum.

Volkman, S. (2010). Kirchenbau im Banat des 18. Jahrhunderts als Erziehungsstätten des Staates. In R. Bendel, & N. Spannenberger (Eds.), *Kirchen als Integrationsfaktor für die Migranten im Südosten der Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert*. (pp. 233–254). LIT Verlag. (=Kirche und Gesellschaft im Karpaten-Donauraum 1).

Kéziratos források:

Temerin, Szent Rozália Plébániai irattár. Népénektárak: Elme-1870, Elme-1872-A, Elme-1872-B, Elme-1872-C, Elme-1872-D.